

Скориця Д.В.

учитель української мови та літератури
КЗ «Бурчацька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів
імені Героя Радянського Союзу Є.І. Носаль»

Михайлівської селищної ради
Василівського району Запорізької області

Шарова Т.М.

доктор філологічних наук
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

***Анотація.** У статті розглядаються проблеми виділення жанру дитячої літератури, визначення її місця у сучасному літературному процесі, визначається специфіка та художні особливості творів, призначених для дитячого читання.*

***Ключові слова:** сучасна дитяча література, класифікація творів для дітей, функції дитячої книжки, поетика, вікові особливості.*

***Skorytsia D., Sharova T. Specific of Modern Ukrainian Child's Literature.** In the article the problems of selection to the genre of child's literature, determining her place in a modern literary process, a specific and poetic features of the works intended for child's reading.*

***Key words:** modern child's literature, classification of works for children, function of child's book, poetics, age features.*

Дитяча література є невід'ємним складником загальнокультурного розвитку суспільства. Тому зараз її дослідженню та вивченню вчені приділяють дуже багато уваги. Сьогодні, в час розвитку інформаційних технологій, здавалося б зайвим привчати дитину до читання дитячої літератури. Та, як показує практика, література все ж виявилася достатньо сильною, щоб протистояти

впливу Інтернету і змогла пристосуватися до сучасних реалій появою електронних книжок. Дитяча література значно виділяється з-поміж інших видів літератури, має свої художні специфічні особливості, що пов'язані з психологією дитини.

Дискусійною й до сьогодні залишається проблема визначення місця дитячої літератури в літературному процесі. Дитяча література – складне явище, оскільки головним її завданням є формування художнього смаку та спонукання до розвитку та становлення особистості дитини [5, с. 355].

Критерії виділення дитячої літератури із загальних рамок усієї літератури до цього часу об'єктивно не встановлені. Вже починаючи з середніх віків автори розуміли, що для дітей потрібно писати зовсім по-іншому, ніж для дорослих. Одні приймали дитячу літературу як педагогіку в малюнках, інші вважали, що відмінності дитячої літератури криються тільки в тематиці, закидали про доступність змісту чи про особливу «дитячу мову».

Деякі літературознавці взагалі не виділяли дитячу літературу, наполягаючи на її загальних естетичних особливостях. Існувала й думка, що дитяча література була різновидом масової, адже мала невисокий художній рівень. Позицію перших можна швидко спростувати, адже людина легко може відрізнити дитячі й не дитячі тексти. Щодо іншої думки, значна більшість письменників та критиків вважають дитячу літературу більш складним видом мистецтва. До того ж важливою в цьому питанні є думка самих дітей, котрі безпомилково в океані загальної літератури обирають своє, потрібне на даному етапі їх духовного становлення.

Наразі проблема виділення дитячої літератури, як окремого різновиду художньої, її канону та місця у літературному процесі ще не є остаточно вирішеною. Саме зараз відбувається активний процес трансформації сучасної дитячої літератури, створення та функціонування її відповідно до вимог новітнього соціуму.

Дитяча література створена для об'єднання поколінь, виховання дітей та задоволення їх читацьких потреб. Її можна класифікувати і за жанровою системою. У колі дитячого читання перевагою користуються традиційні жанри, такі як казка, оповідання, повість, байка, міф,

легенда, новела, роман. Хоча з розвитком літератури формуються й більш сучасні системи жанрів дитячої літератури.

У. Вовк, українська дослідниця літератури для дітей та літературознавець, вказує на те, що особливість дитячої літератури полягає «у хисті митця відобразити і навіть зробити видимою для реципієнта будь-якої вікової категорії саму природу дитини, а через неї вказати на помилки та недоліки дорослого світу» [5, с. 353].

Дитяча література, як і література для дорослих, є мистецтвом слова. Проте, якщо завдання та методи для всіх видів літератури єдині, загальноприйняті, для дитячої літератури є властиві тільки їй особливі риси. Ці риси підпорядковуються навчально-виховним цілям та віку свого читача [15, с. 80].

Дослідники виділяють такі функції дитячої літератури: виховна; навчальна (освітня); дидактична; розважальна; комунікативна; естетична; пізнавальна; гедоністична (функція задоволення); риторична; компенсаторська (діти віддають перевагу книгам, де зображено те, чого їм не вистачає в реальному житті, тому їх читацькі інтереси поступово змінюються – від чарівних казок до сучасних фентезі і фантастики) [14, с. 194].

Більшість дослідників вказують на те, що дитяча література безпосередньо пов'язана з емоціями особливого виду, що виникають у процесі читання творів. Діти з великим задоволенням занурюються в фантастичний світ казок та пригод, співпереживають персонажам, радіють грі звуків та слів. Вони дуже добре розуміють жарти та гумор. Юні читачі гаряче вірять в існування подій та персонажів, створених уявою автора, така віра являє собою справжню вершину літературного вимислу. Пізнавальна функція дитячої літератури полягає в тому, що дитина знайомиться з навколишнім світом, навіть якщо він створений за допомогою художнього вимислу автора. У творах представлені художні образи, що пов'язані з певними цінностями, як загальними та універсальними, так і локальними, відповідно до конкретного часу та літератури.

Найголовнішим є вдале поєднання художності твору з дидактичними мотивами. Адже кожен твір дитячої літератури повинен навчати юного читача, навчати так, щоб дитина цього навіть не помітила. У багатьох зразках художньої літератури суть сюжету

зводиться до націлення персонажа на відмову від поганих звичок та вчинків.

Реальна дійсність, цікаві випадки з життя, спогади дитинства, народна творчість є основними джерелами натхнення авторів дитячої літератури.

Незважаючи на те, що книга може бути розрахована на дітей молодшого шкільного віку, в ній автор цілеспрямовано описує дуже важливі проблеми, котрі виникають у суспільстві. Ось чому виникають дискусії, як той чи інший твір потрапляє до списку літератури для дітей.

Ознаки, які відрізняють твір для дітей від творів загальної літератури, завжди були в полі зору різних науковців та літературознавців. У. Гнідець звертала увагу, що «до автора дитячої книги були надзвичайно високі вимоги». Тонка лінія між розумінням світу дорослою людиною та особливостями світосприйняття дитини є чи не однією з головних ознак творів для дітей [7].

Д. Білецький і Ю. Ступак виділяють такі ознаки дитячої літератури:

- наявність у творі предметного, конкретно-життєвого художнього образу;

- багатство, точність та емоційність мови;
- ліризм розповіді та динамічність розвитку сюжету [2, с. 121].

В. Винник дослідив особливості поетики сучасних постмодерних творів та вказав на такі риси сучасної дитячої літератури:

- запозичення сюжетів та образів;
- незмінність світобудови та правил гри;
- казково-міфологічна, фантастична модель часопростору;
- інтертекстуальність;
- максимальна увага до рис цільової аудиторії;
- вміщення національних та інтернаціональних ідей у твір;
- інноваційність;
- фантазійність;
- художня реальність, позбавлена ідилій [4, с. 198].

В. Кизилова звертає увагу на специфіку поетики творів для дітей, що базується на таких особливостях:

- сюжетність наративу;

- використання історичних та екзотичних матеріалів у побудові тексту (він стає більш привабливим своєю гостросюжетністю та насиченим цікавою інформацією);
- утвердження естичних та естетичних норм;
- наявність предметного, конкретно-життєвого художнього образу;
- зв'язок жанру та тематики твору [8, с. 57].

Узагальнюючи вищесказане, до основних можна додати такі характерні риси сучасної дитячої літератури:

- доступність мови твору та його сприймання;
- зорієнтованість творів на модні тенденції у літературному процесі;
- використання сучасних літературних прийомів (саспенс, екшен);
- вживання розмовної лексики (сленгу);
- наявність конфлікту, глибоких психологічних перипетій та колізій;
- врахування належності дитини до тієї чи іншої вікової групи;
- дидактичність, повчальність ;
- специфічна інтонація, емоційність текстів;
- наявність ілюстрацій (малюнків, схем, таблиць, мап, атласів тощо);
- оптимістичність та динамічність сюжету;
- пісенні мотиви, звуконаслідування;
- ліризм розповіді.

Специфіка дитячої літератури також зумовлена віковими (анатомо-фізіологічними та психологічними) особливостями дитини. Твори дитячої літератури та критерії їх поділу відповідають загальноприйнятим етапам розвитку особистості людини:

1) молодший дошкільний вік, коли діти, слухаючи та розглядаючи книжки, «пізнають» різні твори літератури;

2) дошкільний вік, коли діти тільки вчаться читати, надають перевагу текстам з ілюстраціями, люблять коментувати малюнки та тексти;

3) молодші школярі, від 6 до 10 років; у цьому віці надають перевагу невеликим текстам з малюнками та знайомими словами, поняттями;

4) молодші підлітки від 10 до 13 років; діти з цікавістю читають невеликі оповідання з сюжетами, пов'язаними з життям їх однолітків, оточення;

5) підлітки 13–16 років; для них більше підходить пригодницька література, читаючи її, юні читачі, насамперед, порівнюють себе з літературними персонажами;

6) юність – 16–19 років; у цей період діти повністю сформовані як особистості та обирають твори, виходячи з власних інтересів.

Л. Кіліченко у навчальному посібнику «Українська дитяча література» підкреслює, що «література для дітей – вічнозелена гілка, парость художньої літератури, що відповідає віковим особливостям дитини, враховує її вразливість й емоційність, безпосередність та довірливість у сприйманні дійсності і людей, допитливість» [9, с. 35].

Хоча, варто зауважити, поділ творів дитячої літератури за віковими категоріями є досить умовним і залежить від індивідуального рівня розвитку дитини. Більшість літературознавців виступають проти такої класифікації дитячої літератури (В. Білецька, Д. Білецький, І. Бойцун, О. Гарачковська, Л. Липіна, О. Папуша, О. Часва і т.д.) [1; 2; 3; 6; 12; 10; 13].

О. Папуша вважає, що приписи «для дошкільників» чи «для середнього шкільного віку» є ««табелями про ранги», за допомогою яких дорослі позбавляють зайвого клопоту розуміти індивідуальність (а отже – і дбати про особистість)» [10, с. 23].

Звісно, логіка у відокремленні творів для молодшого шкільного віку від творів, адресованих підліткам та юнацтву, є, адже велике значення тут мають психологічні особливості дітей різного віку. Видатний педагог В. Сухомлинський писав: «Дитина пізнає світ дивуючись, підліток – захоплюючись та обурюючись, юнак – утверджуючись і одухотворюючись» [11, с. 450].

Послугуючись думками більшості вчених, вважаємо, що доцільним є класифікувати літературні шедеври за критерієм віку та фізіологічно-психологічних особливостей дитини.

Окрім вищевказаних критеріїв поділу дослідники виділяють такі типи дитячої книги в залежності від:

- комунікативної спрямованості – твори для дітей, або для дітей та дорослих, власна, самостійна художня творчість;
- функціональності – пізнавальна, художня, наукова, розважальна, навчальна література;
- гендерної спрямованості – твори для хлопчиків та дівчаток [16, с. 8].

Твори для дітей, в залежності від вікової категорії, на яку вони зорієнтовані, мають свої специфічні та неповторні характеристики, за якими ми можемо констатувати, що та чи інша книжка сподобається саме підлітку, або молодшому школяреві, чи дошкільнику.

Отже, сучасна дитяча література є явищем різнобічним та багатофункціональним. Вона є невід'ємним складником освітньо-виховного та літературного процесу, рушієм культурної освіченості молоді. Дитяча книжка нового покоління не тільки навчає та виховує дитину, але й розкриває та формує неповторну, унікальну, різнобічну особистість зі своєю сильною та гармонійною, соціалізованою індивідуальністю.

Література

1. Білецька В.С. Особливості жанру постмодерністської літературної казки. URL: http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/faho-vi%20vudannia/2010/Literaturoznavstvo_naukovi_zapusku_60_2/20.html.
2. Білецький Д.М., Ступак Ю. Українська дитяча література: для педагогічних інститутів і педагогічних училищ. Радянська школа, 1963. 263 с.
3. Бойцун І.Є., Негодяєва С.А. Дитяча література. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 320 с.
4. Винник В.М. Дитяча література: до проблеми бінарності текстів. *Вісник Житомирського державного університету*. Філологічні науки. 2011. Вип. 60. С. 197–199.
5. Вовк У.С. Поняття дитячої літератури та її художня специфіка. *Слово Світ. Вісник Національного університету «Львівська Політехніка»*. Львів : Національний університет «Львівська Політехніка», 2002. Вип. 453. С. 352–356.
6. Гарачковська О.О. Українська дитяча література 70–90-х років ХХ століття. *Історія української літератури ХХ століття* / за ред. проф. Кузьменка В.І. К. : КСУ, 2007. С. 347–354.

7. Гнідець У. Концептуалізація розуміння сучасної літератури для дітей та юнацтва в світлі наукової критики. URL : <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/46>.
8. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
9. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література. К. : Вища школа, 1988. 431 с.
10. Папуша Ольга. Дитяча література як маргінес літературознавчої теорії: до проблеми конституювання об'єктів наукового дискурсу. *Слово і час*. 2004. Вип. 12. С. 20–26.
11. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори в 5-ти т. Т. 1. К.: Радшкола, 1976. С. 403–478.
12. Українська дитяча література / вступ. ст. Л. Липіної. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 313 с.
13. Українська дитяча література : посібник-навчальник / упоряд. О. Чаєвої. К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. 197 с.
14. Шаров С.В., Шарова Т.М. Використання Інтернет-технологій для забезпечення підготовки сучасного вчителя-словесника. *Язык как зеркало эпохи*: сб. науч. ст. 2017. С. 194–196.
15. Шарова Т., Шаров С. Науково-теоретичні засади дослідження дитячої літератури (на прикладі творчості В. Родіонова). *Humanitarian paradigm*. 2018. Т. 1. № 1. С. 80–85.
16. Шулькова К. І. Тенденції розвитку дитячої літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. V. С. 294–303.